

Aastrup Sogn i besættelsesårene 1940-1945

Af Olga Pedersen

Historisk Samfund for Ribe Amt indsamlede efter befrielsen i 1945 skildringer af forholdene i de enkelte sogne under besættelsen.

Indsamlingen af oplysninger foregik på den måde, at biskoppen i Ribe udsendte et cirkulære til sognepræsterne, der så efterfølgende returnerede deres beretninger, som biskoppen indsendte til Landsarkivet i Viborg, hvor de en lang årrække var klausuleret som lukket materiale.

Efter 50 års forløb er disse indsamlede optegnelser imidlertid blevet tilgængelige for forskere i besættelsestidshistorie.

At de ikke altid blev leveret til tiden og dermed måske har fået farve af efterkrigsforholdene, ses af daværende præst i Aastrup og Starup Sogne 1936-1970, Knud Høgsbro Østergaards brev den 27. januar 1949, hvor han skrev til biskop Scharling i Ribe: »Hermed sender jeg Dem den beretning om forholdene her i sognet, som skulle være indsendt for længe siden. Det meste er skrevet i 1947, men resten har jeg først fået skrevet nu i de sidste dage. Jeg håber at De kan få den afleveret til Landsarkivet inden De fratræder som biskop. Jeg har været i tvivl om, hvorvidt det ikke er for meget, jeg har taget med, men selv om det ikke er de store begivenheder, kan det måske alligevel have interesse om 50 år.«

Knud Høgsbro Østergaard var i disse år medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund for Ribe Amt, og som den store indsamler af

lokalhistorisk stof han var, sørgede han også for, at en kopi af hans beretning blev opbevaret i Samfundets arkiv, hvor den har ligget siden.

Det har derfor ikke været nødvendigt at tage turen til Viborg for at studere hans optegnelser, som jeg her skal forsøge at bringe i en revideret udgave. Jeg har f.eks. for en stor dels vedkommende udeladt stof, der omhandler Starup Sogn, da dette er ret mangelfuldt. Endvidere har jeg udeladt personnavne, og i enkelte tilfælde omtale af enkelte personers indsats, idet jeg ikke har fundet dem relevante for en beskrivelse af, hvordan sognets hverdag så ud i årene 1940-1945.

Om forholdene under besættelsen i Aastrup sogn 1940-1945

De politiske forhold

Da krigen brød ud i 1940, var Aastrup Sogn præget af LS bevægelsen,¹ idet her var ca. 50 medlemmer af denne bevægelse, og dermed er grundpræget i sognet angivet. Dvs. det var en del materialistisk betonet. Nationalsocialismen havde ingen tilslutning. Man var i al almindelighed tilhænger af neutraliseringspolitikken og var vrede over Englands opfordring til de små nationer om at stå sammen med England.

Den 8. april 1940 var jeg til konfirmationsfest, hvor spørgsmålene blev drøftet. En lærerinde fra Aastrup troede fuldt og fast på »Ikke-

Angrebstraktaten² og var indigneret over Englands provokationer af Norges neutralitet – Altmar affæren.³

Her var ingen kommunister.

Den store del af arbejderne – næsten 100%, tog senere arbejde for tyskerne på flyvepladsen i Nørre Aastrup, de foretrak dette frem for tørvemosen, da det var langt bedre lønnet. En del af husmændene og bønderne kørte sten for tyskerne til samme flyveplads.

9. april 1940

Den 9. april 1940 kom så besættelsen. Her mærkedes den ved stærk overflyvning mellem klokken fem og seks om morgenen – først højtgående jagere. Jeg vågnede og sprang straks op. »Nu er det Norge, det gælder«, tænkte jeg og løb ned på vejen i pyjamas og overfrakke. Jeg

nåede at fotografere et par maskiner, der slog ind over præstegården. Ingen vidste noget.

Kl. syv hørte jeg meldingen fra New York på kortbølge om at København var besat kl. fire og grænsen var overskredet. Fem minutter senere ringede sognefogeden og fortalte, at grænsen var overskredet, vi skulle bare være rolige og »tage godt imod dem«.

Strømmen af besættelsestropper gik uden om disse sogne. Kun en enkelt bil kørte her forbi nord på. Hele den store strøm gik ad hovedvej nr. 1 og Holsted-Grindsted Landevej. 500 soldater blev privat indkvarteret i Ansager Sogn. En gammel kludehandler her fra sognet, Niels Rask var i Holsted By. Han kom ikke hurtigt nok til side og blev kørt over. »De gode græd og de onde lo, hvor ingen hegner kun torne gro.« Disse linier passede på de dage.

Alsangs-Møde

i Glejbjerg Forsamlingshus Søndag den 21. Marts Kl. 8.

Fhv. Redaktør G. Helweg-Larsen

taler.

Fælles Kaffebord.

Udvalget.

I sin simestol ved kakkellovnen sad den gamle Søren Møller i Aastrup og græd, og husmandsføreren N. A. Thuesen gik fortvivlet frem og tilbage på vejen. De fleste konstaterede dog det skete som noget uafvendeligt, men noget som ikke kom til at berøre dem selv.

Kun langsomt kom nyhederne frem om kampene ved Søgård og Haderslev, men hovedindstillingen var den, at det skulle man have ladet være med.

I den almindelige befolkning var der stor angst for det, man kaldte »norske tilstande«. I Indre missions kredse stillede man sig forhåbningstomt overfor, hvilken virkning det ville få i religiøs henseende. Man så på det, der var sket, som et kald til omvendelse. »Det var Gud, der havde sendt de tyske tropper over os som et tugtens ris.« Den teologi har jeg nu aldrig forstået. Det var som om de der talte, således stod passivt og betragtede det, der skete.

Der mærkedes ingen forøgelse i kirkegangen i Aastrup Sogn. Da jeg ikke måtte køre bil og der var mødeforbud, blev det heller ikke let at samle folk til andet end gudstjenester. Men her var ordet også frit.

Alsangen

I anledning af Kongens fødselsdag den 26. september 1940 blev der påbegyndt et nationalt arbejde med alsangsmøder. Disse blev afholdt i Glejbjerg Forsamlingshus og fandt nogenlunde god tilslutning. Her var min bedste støtte Hans Gammelgaard i Terpling. Så længe han var i bestyrelsen for forsamlingshuset, gik det godt. En særlig aften var, da vi havde fremvisning af lysbilleder med musikledsagelse og kortfattet tekst til billederne, der var fra »Danmarks historie«. Af talere havde vi f.eks. besøg af redaktør Helveg Larsen, J. Bukdahl, redaktør Knud Gjedde og Erik Appel.

Alsangsaftenerne væltede dog på, at der for-

langtes leje af forsamlingshuset, og da der også skulle betales en krone pr. deltager til foredragsholderne, kunne der ikke skaffes midler nok til at dække omkostningerne.

Illegale blade

Gennem dansk – nordisk ungdomsforbund og ungdomssamvirkets meddelelser fik jeg en del oplysninger om de indenlandske forhold. Senere kom så de illegale blade. Men var der noget, befolkningen var bange for, så var det disse blade. Man var ængstelig for tendensen og følgerne deraf. Kaj Munks artikler brød man sig heller ikke om. Hans tone var for skrap og respektløs over for autoriteterne. Myndig-

indgangsdøren fik indmuret en flaske med bl.a. følgende: »I året 1942, da Christian den X var konge i Danmark, da tyskerne havde besat landet og byggede fæstningsanlæg og flyvepladser alle vegne til beskyttelse for os, byggede vi selv denne ny skole og gymnastiksal til værn for dansk sprog, dansk sind, dansk tone og dansk tænke måde i det håb at »immer det dages dog på ny, hvor hjerterne morgen ventede.«

Den norske kirkekamp

Det var ubehageligt for mig, at biskoppen nedlagde forbud mod at omtale den norske kirkekamp. Forbuddet kom den 26.2.1943, og jeg læste den netop som jeg stod og skulle til Agerbæk for at tale om biskop Bjerregaard. Forbuddet blev ikke fulgt af mig, og jeg underskrev protestadressen til Kirkeministeriet i fuld bevidsthed om risikoen. Denne blev udfærdiget i Esbjerg i marts 1943 og det hed: »Når talen er om spørgsmål, der berører samvittigheden, må vi erklære, at vi ikke føler os bundet af hensynet til ydre sanskeligheder, men kun af hensynet til sandhed og ret« Pastor Plesner i Darum og Balslev i Bramming skrev også under.

Krigens alvor

Vi havde her i sognet flere mindelser om krigens alvor i disse år. En aften faldt en bombe i Rodebæk. Detonationen var så voldsom at der sprang ruder her i præstegården, og boligen rystede så voldsomt, at man skulle tro, skifertaget faldt ned. Bomben var på 2000 kg og blev kastet ned fordi maskinen blev forfulgt af en tysk jager. Flere ejendomme blev beskadiget, og en ung pige alvorligt såret.

En anden bombe faldt nord for Brogården (Starupvej 1) ved sogneskillet til Agerbæk, og en spærreballon drev ind over os. Den gik i lav

hederne forsøgte på alle måder at dæmpe op for den gærende uvilje imod besættelsesmagten. Fra biskoppen kom den 16.10.1942 fortrolig meddelelse til sognepresterne om at »undgå at fremsætte eller gengive udtalelser, hvis tendens er uvenlig mod Tyskland eller de tyske besættelsesmyndigheder.«

Den 20.6.1941 udsendte skolemyndighederne forbud mod demonstrationer i »ord eller gerning!« Det var mig dog en stor tilfredsstillelse, at jeg ved grundstens nedlæggelse i Tvile – Terpling ny skolebygning til højre for

højde hen over Brogården og fortsatte mod nordøst. En anden spærreballon passerede Jes Jessens gård i Grene (Gjettrupvej 21), hvor den forårsagede kortslutning og rev skorstenen af skrædder Hansens hus.

Antiluftskytsets torden fra Esbjerg kunne vi altid høre, og jeg stod tit og så på projektorernes lysstriber, der flaksede hen over himlen for at søge efter bombemaskiner.

Den 10.12.1942 lykkedes det tyskerne at skyde en Lancstermaskine ned. Den styrtede ned ved Tjæreborg. Der var syv mands besætning på flyet, en australier, en newzælender, en englænder og fire canadiere. Tyskerne skød på dem, mens de gik ned i faldskærm. En af canadierne nåede til Mikael Gejls gård (Fåborgvej 6) ved at vandre gennem Tjæreborg Mose. Han havde været i forbindelse med folk i Grimstrup og Bramminge, og kom så hertil.

Jeg kunne ikke på det tidspunkt finde nogen udvej til at hjælpe ham på anden måde end med mad, kort og oplysninger. Han havde ingen penge og jeg havde intet tøj, jeg kunne give ham. Der var også spørgsmålet om, hvem man kunne stole på. Der var ingen i sognet der talte engelsk. Det danske politi turde man ikke henvende sig til.

Han hed D.F.Mc.Donald, og var operatør i Royal Canadian Air Force 109064. Han var fra Calgary i Alberta. Jeg skrev illegalt over Sverige til hans mor, og har siden haft den usigelig store glæde at få brev fra ham om, at han var kommet godt hjem. Jeg glemmer aldrig dette møde og den samvittigheds kval jeg var i. Senere fik jeg at vide, at min egen bror »Gemysen«⁴ kunnet have hjulpet, hvis flygtningen var kommet til København. Men jeg anede ikke dengang, at han var med i de illegale transporter til Sverige og i samarbejde med »Citronen« og »Flammen« fra modstandsgruppen »Holger Danske« i København.

I sommeren 1943 begyndte vi at mærke mere til krigen. Der blev oprettet en såkaldt lytterpost på højdepunktet i Nørre Aastrup. Det varede noget, inden jeg blev klar over, hvad det var for noget. Vagtmandskabet var på ca. 8-10 mand. Der var et udkigstårn, ca. otte meter højt, en barak, en sovesal og kontor. Mandskabet spiste på en af de nærliggende gårde. Da der var overgang i telefonledningen kunne jeg lytte med og høre hver gang, der fandt overflyvning sted. Der blev afgivet melding til Flugo, luftmeldecentralen i Kolding, om højde, retning, antal og art af maskiner.

Til at begynde med gik alt roligt. Det var lidt ældre soldater, der var stationerede her. Men en aften gik det galt.

De unge holdt gilde hos Anders Schmidt, og der dansedes i laden. Ud på aftenen kom de tyske soldater ind og vilde være med til gildet. De havde en kasse øl med og var noget berusede. Da en af de unge piger nægtede at danse med en af dem, blev de rasende, løb til barakken og hentede geværer, hjelme og håndgranater. De ryddede nu laden, og de unge måtte løbe derfra uden at få deres cykler med. Inde i stuen sad nogle og drak kaffe. Da loen var ryddet, kom turen til dem. Med hævet revolver og stående i døren kommanderedes »heraus«.

Siden den aften var forholdet til lytterposten noget køligere, og der var ikke længere så mange, der skulle have handlet tobak eller set tyske film, når den ambulante filmvogn kom på besøg.

Værre blev det den 5.12.1943, da en ung mand fra Debel i Agerbæk Sogn, Jens Gavlbjerg, blev beskudt og såret, da han i morgendæmringen sammen med en kammerat passerede skellet mellem Aastrup og Agerbæk, på vej til Esbjerg, for at arbejde ved fæstningsanlæggene der. Han sprang af cyklen, da han hørte nogen råbe, men da han ville gå over på den anden

side af vejen ramtes han af et skud. Han blev ført til tysk lazaret i Esbjerg, men havde lidt et stort blodtab.

Skolerne besættes

15.12. 1943 kom tyske officerer for at se på de nye skoler. Aastrup Skole havde lige været i brug i ca. en måned. Salen var helt ny med bøgemarketgulv og andenlæreren var lige kommet på plads i sin lejlighed. Tyskerne syntes godt om skolen. De så også på Tvile skole, Forsamlingshuset og Glejbjerg Hotel.

Første juledag, mens jeg var i kirken, kom officererne igen og meddelte, at Aastrup Skole kunne vente indkvartering fra begyndelsen af januar. Den 30.12. kom kvartermester Schiller fra Solbjerg ved Skanderborg og forlangte, ikke alene skolen, men tillige kirkens hestestald og flere private lejligheder. Der kom så 169 mand under kommando af oberstløjtnant Rehm.

Aastrup Skoles to ældste klasser blev flyttet ned i Missionshuset, og den lille klasse hen i konfirmandstuen. Jeg vidste, at der ellers kunne være fare for, at også den blev beslaglagt.

Det viste sig at være et mærkeligt kompagni. Kun ca. 40 var tyskere. Resten var fra Elsass, Checko-slovakiet, Østrig og Polen. De var tvunget ind i tjenesten for Værnemagten. En ung elsasser var blevet truet med, at hans forældre ville blive deporteret, hvis han ikke frivilligt gik med. En anden fra Elsass havde været fransk soldat i Indokina og var kommet hjem derfra og havde været med i kampene ved Dunkerque. Hans bror var skudt under flugtforsøg. Hans kæreste var skudt uden at han vidste hvorfor. I sin brystlomme bar han Trikoloren og Elsasserkorset.

Nogle af elsasserne kunne næsten ikke tale tysk. Deres største ønske var at få lov til at høre fransk radio fra B.B.C., og det fik de lov til.

Jeg blev en aften bedt om at komme hen til

en nabo for at være tolk, da der var kommen en elsasser, som gerne ville høre radio. På vejen dertil mødte jeg ham. Han rystede af angst, da jeg standsede ham og lyste med lommelygten. Han troede jeg var en tysk officer. Jeg glemmer aldrig denne forskræmte og forkuede dreng, som man næsten ikke kunne trøste, fordi sprogkundskaberne ikke slog til.

Hele skolen blev taget i brug til sidste kvadrant. Gymnastiksalen blev brugt som sovesal. Her sejlede gulvet tit i vand, når soldaterne kom sent hjem med dyngvådt tøj. I tørverummet var der arrest med en lav briks af rå brædder. I sløjdlokalet var der våbenkammer, og skolekøkkenet var kantine for de menige. I mellemklassen var der officersmesse. Lærerejligheden var indrettet til skrivestue. Bag ved skolen var der køkken. Nede i kælderens var der slagteri og det var ikke så få svin, der blev skudt og slagtet her. Hvor de fik dem fra, har jeg desværre aldrig fået at vide, men i al fald i to tilfælde var de her fra sognet.

Kompagniet havde feltnummer 59101 E. Det var Bataillonens 4. kompagni. 1. kompagni lå i Starup. De to andre i Fåborg og Årre. Staben lå i Agerbæk. (Hauptmann Kesselmann) Det var panzergrenadier battalion 98 med hjemsted Zullichau ved Schwiebus i det polsk besatte område af Tyskland. Det var en rekrutskole, hvorfra der blev sendt rekrutter til hovedafdelingerne i Rusland og Italien. Uddannelsen var meget forceret og hård og foregik både søndag og søgn og den halve nat med i ca. seks uger, så af sted til fronten.

Derudover var der alarmøvelser og natmanøvrer. Det gjaldt jo åbenbart om at holde rekrutterne under kommando ustandseligt, for at der ikke skulle blive tid til at tænke. Søndagen blev brugt til idræt, men det var også kamoufleret uddannelse. Det foregik altid i kirketiden lige uden for kirkegårdsåsen på skolens sports-

Tyske soldater på vej fra Klelund til Aastrup skole 1944. Foto: Knud Høgsbro Østergaard.

plads og under hyl og skrål. Manøvrerne holdtes på Martin Clausen og Hans Nissens hede i Vester Aastrup. Senere flyttedes disse øvelser til Klelund Plantage. Hedearealerne er stadig (i 1947) farlige at færdes på på grund af efterladt ammunition.

Enkelte gange blev der også holdt natøvelser i egekrattet ved Egelund på Fåborgvej, og i Glejbjerg Plantage. Projektiler gik engang gennem vinduet i Martin Clausens ejendom (Fåborgvej 9) og lyssporkugler satte to gange ild på Katbøl Hede. Den sidste brand, de forårsagede, var i Klelund Plantage hvor der brændte flere hundrede tdr. land.

Når de marcherede, sang de på kommando og næsten altid den samme melodi: »Halli Hallo«. Vi hørte aldrig de kendte tyske parti- og nationalsange, som: »Wir fahren gegen

Engeland«, »Horst Wessel, Deutschland«, »Die Wacht am Rein,« o.l.

Rolige forhold

I reglen var forholdet til Værnemagten roligt. Tropperne var jo næsten i gang hele tiden. De privat indkvarterede officerer opførte sig også nogenlunde. Enkelte episoder, som viser, hvor farlig situationen var, indtraf dog.

Nogen tid efter at tropperne var kommet, hørte jeg, at bageren i Glejbjerg var blevet hentet til forhør på skolen i anledning af, at han havde villet købe et maskingevær af tyskerne. Der var kommet en soldat ind i forretningen, og bageren, som havde et tomt patronbælte til et maskingevær, havde så spurgt, om han ikke kunne få nogen patroner. Det blev kendt på skrivestuen, og der opstod vild panik. Løjtnant

Stefano (en grimme Ka'l) blev rasende og truede med koncentrationslejre og alt muligt. Det lykkedes lærer Jepsen at hindre, at bageren blev arresteret og ført bort, idet han fik militærretten sat her på skolen. Under forhøret fik han sagen drejet ved at hævde, at da soldaten ikke kunne dansk og bageren ikke tysk, måtte kommandanten da kunne forstå, at der ikke kunne være tale om en regulær handel. Bageren havde bare villet aflevere det fundne bælte. Soldaten indrømmede, at bageren også bare havde tegnet et sådant bælte; men han havde et, og det blev hentet, afleveret og sagen hævet. Stefano havde mistanke om, at der stak noget under, men kunne ikke klare sig i argumentationen.

Bageren blev også beskyldt for at sælge brød til soldaterne og modtage cigaretter som betaling – men kun til elsassere. Det var løjtnant Stefano også rasende over, idet han var bange for en undergravning af disciplinen derved, at folk var gode mod elsasserne. Denne sag klarede lærer Jepsen også for bageren, idet det lykkedes ham at overbevise Stefano om, at brødet var fra dagen i forvejen, og derfor kunne de godt få det op til skolen til fordeling mod behørig kvittering. Han vidste ikke, at elsasseren havde flere cigaretter hjemmefra end tyskerne, og derfor bedre kunne købe frisk brød.

Tyskerpiger

Der var kun få af de unge piger her fra sognet, der indlod sig med tyske soldater. Enkelte gifte koners opførsel var mere ufattelig. Her skal ikke nævnes navne, da det er bedst at glemselens slør lægger sig over dem. Forholdene på dette område var jeg imidlertid godt underrettet om gennem en tysk Røde Kors soldat, der vidste, hvem der havde tilført hvem venerisk smitte. En af mine konfirmander var ganske særlig impliceret, men skønt jeg vidste det, kunne jeg ikke overbevise moderen derom, da

jeg vanskelig kunne opgive min kilde. Hun rejste fra sognet. Udadtil lod hun fornærmet, indadtil var hun måske klar over situationen.

Et enkelt voldtægtsforsøg fandt sted overfor to unge KFUK'ere. Da lærer Jepsen fik det at vide, gik han over på skrivestuen og klagede over det passerede. De unge piger var blevet klædt delvist af og havde fået tøjet revet i stykker, men havde haft helt til at flygte. Hele staben på skrivestuen blev rasende over beskyldningen og truede igen med koncentrationslejre. Det lykkedes dog at få sagen frem til saglig behandling. »Den skyldige kunne jo findes. Han var ikke nået hjem endnu, så man kunne jo blot afspærre skolen og så tage ham når han kom tilbage« sagde Jepsen. Man fik også fat i ham, og de to piger blev hentede. De blev ført forbi ham og skulle blot sige ja eller nej. De gik forbi og sagde så nej, idet de ikke turde sige ja. Det ordnede Jepsen og retten blev sat i lærerbibliotekets bibliotek. En højtstående tysk kriminalrat og en dansk S.S. soldat kom fra Århus og ledede forhøret. Soldaten blev ført frem af to soldater og tilstod. Han blev dømt 1½ års tugthus. Fem, seks andre kvinder havde været udsat for noget lignende.

Nu skyder de

En anden begivenhed fra 1944, som jeg ikke har dato på, var lige så uhyggelig. En tysk soldat, som strejfede om på Aastrup Nørreremark, havde skudt på flere forskellige, bl.a. Else Frandsen. Han sad i kornmarkerne og iagttog, hvem der arbejdede på marken, rejste sig så og skød og dukkede sig igen. Da Chr. Callesens sønner standede ham, tog han flugten på cykel, men standede og skød så efter dem, men på så lang afstand, at de blot følte, at kuglerne peb omkring dem. De blev ikke ramt. En anden gang skød han efter en slåmaskine. Det blev vist ikke opklaret, hvem han var. Kompagniet her mente,

det var en soldat fra en af de andre garnisoner, der havde fået sine nerver ødelagt ved fronten. Efter min henvendelse på kontoret, hvor jeg havde de tomme patronhylstre med som bevis, standsede disse vanvittige skyderier dog.

Den begivenhed, der rystede sindene mest her i sognet og bidrog til, at folk fik øjnene op for, hvordan tyskerne egentlig var, var vognmand Hans Hansens deportation til Pommern.

Han havde ikke villet køre for tyskerne og havde derfor pådraget sig deres unåde. Han passede sine ture til slagterierne i Kolding og Esbjerg. Hertil havde han købt et bildæk i Odense, der viste sig at stamme fra Værnemagten. Det var der mange vognmænd, der havde, men når de kørte for tyskerne gjorde det ikke noget. Hansen blev arresteret og sendt på tvangsarbejde i Pommern. Han havde kone og mange ukonfirmerede børn, så det var en uforholdsmæssig hård straf. På foranledning af sognefoged Otto Ottosen, i forbindelse med sognerådet og formanden for andelsorganisationerne her i sognet, blev det først forsøgt at få ham frigivet, men uden resultat. Derefter prøvede vi at få ham benådet. En af de tyske sanitetssoldater, dr. jur. Richard Hercher, fra Freiburg, skrev her ved mit skrivebord på sognerådets vegne en benådningsansøgning på tysk til general von Hanneken, som vi lod gå gennem politimesteren i Ribe.

Brevet vi sendte havde følgende ordlyd: »Til den tyske kommandant for Værnemagten i Danmark, Hr. General von Hanneken.

Vi, underskrevne sognefolk i Glejbjerg, Aastrup Sogn, beder Dem, Hr. General om benådning af vor medborger Hans Hansen, der på grund af hæleri er idømt frihedsstraf på 4 måneders fængsel den 26. april 1944 i Silkeborg. Den idømte straf er ubetinget og skal afsones i Tyskland.

Vi begrundet vor ansøgning med, at vor medborger hidtil er ustraffet og ikke tidligere har stået for nogen retslig anklage og utvivlsomt ikke var sig rækkevidden af sin handle-måde bevidst.

Dommen har ramt ham hårdt, da han hjemme har kone og 6 mindreårige børn. Han har utvivlsomt handlet af uegennytte og alene af hensyn til sin forretning, som han driver til nytte for medborgerne.

Gennem mange år har Hansen besørget transporten af svin og kreaturer herfra til Esbjerg og Kolding. Hansen er en rolig natur, der aldrig tidligere har handlet imod hverken sit eget lands eller den tyske værnemagts interesser.

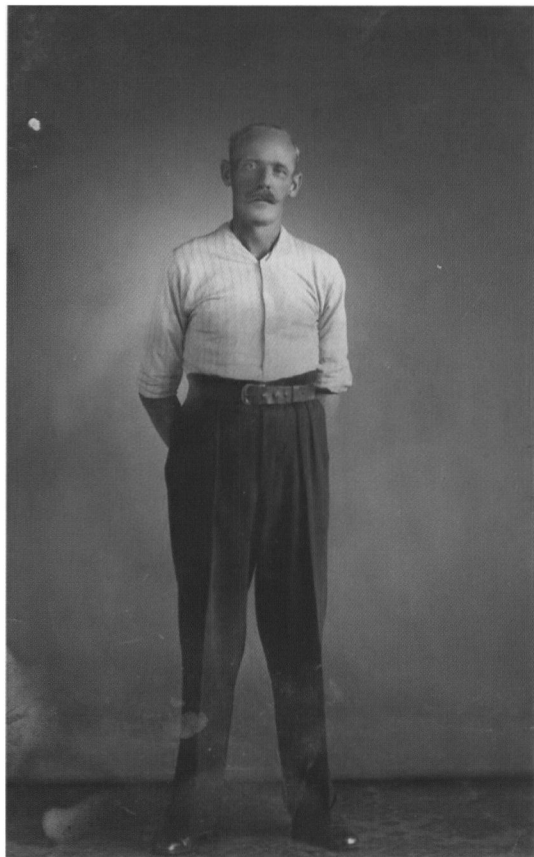
Vi anmoder Dem, Hr. general om at afkorte den idømte straf af ovennævnte årsager.«⁵

Nu bagefter kan det godt se noget naivt ud, men som forholdene var dengang, var det den eneste udvej, vi havde for at gøre noget. Det var Værnemagten og ikke Gestapo, der havde dømt ham og derfor mente jeg, der var en chance.

Nogen tid efter fik jeg, ved en henvendelse til politimesteren i Ribe telefonisk besked om at ansøgningen var imødekommet, men nogle dage efter meddelte han mig, at det alligevel ikke var tilfældet.

Hans Hansen kom på landarbejde på et stort gods i Pommern i nærheden af byen Rommelsburg, nordøst for Neu Stettinn ved den polske grænse. Han kom hjem lige før kamphandlingerne begyndte i dette område. Han var stærkt afkræftet, men glæden var stor – både for ham og for os.

Dr. Iversen i Vejrup, som var vores huslæge, og som jeg derfor havde nøje forbindelse med, også i nationale spørgsmål, blev taget af Gestapo og ført til forhør i Esbjerg, fordi han havde behandlet en tysk desertør, der opholdt

Vognmand Hans Hansen efter hjemkomsten fra tysk fængsel i 1944. Foto i Aastrup Sognearkiv. B 2327.

sig her i sognet bl.a. hos Chr. Nissen i Nyslund (Nyslundvej 9). Det var med stor koldblodighed han klarede at komme fri af deres klør. Hans sag stod dårligt, men han henholdt sig til sit lægeløfte og til, at han da ikke kunne tænke sig det var en desertør, da det dog måtte være udelukket, at en desertør kunne gå frit omkring i så lang tid i et af Værnemagten besat område.

Jeg var også selv ved at komme i vanskeligheder en gang. Det var i løjtnant Stefanos »rege-

ringstid«. Der havde været meget stærkt luftangreb på Berlin, og bombemaskinerne tordnede her ind over mod sydøst i den ene formation efter den anden. Den aften skulle dr. Iversen komme og fortælle om sin befrielse fra Gestapo, og jeg var ude for at se efter ham og bombemaskinerne. Næste morgen kl. 7 kom drengene løbende og fortalte, at der gik en tysk soldat i haven og kiggede ind ad vinduerne. Det var løjtnant Stefano. Jeg gik ud til ham og mødte ham ved østgavlen og spurgte hvad han ledte efter. Han ledte efter præsten. Det var mig, hvad han ønskede. Han ville bare sige, at jeg var set aftenen i forvejen ude på gårdspladsen signalerende til de engelske flyvemaskiner. »Så-h!« sagde jeg. »Jeg var ude at lukke for hønse og dertil havde jeg en håndlygte med mig. Jeg mente også at have tændt min pibe, og da det var dansk tobak, tændte jeg den nok nogle gange, men signalere til flyverne, var der ikke tale om«. »Nå,« svarede han, »men De må vel vide, at De er kendt for at være engelskvenlig«. Hertil svarede jeg: »Jeg er dansk præst og De finder ikke en præst i hele Jylland, der tænker anderledes end jeg«. For øvrigt skulle han ikke gå efter rygter, men hvis der var noget han ville vide og havde noget at klage over, så ville jeg bede ham henvende sig direkte til mig. Om der var mere han ønskede. Ja der var en ting til. Han havde lagt mærke til, at jeg gjorde forskel på de tyske soldater. Der var nogle jeg hilste på, og andre jeg ikke hilste på. Jeg måtte vide, at det, at der var alsasser i kompagniet, ikke var anledning til at gøre forskel. De var gemanere, et folk, et blod, en race. De vidste det bare ikke selv endnu. Jeg svarede: »Dem, der hilser på mig, hilser jeg på igen. Dem der ikke hilser, dem hilser jeg ikke på«. Han spurgte om jeg da ikke vidste, at den der kommer, har pligt til at hilse. Nej, det vidste jeg ikke, og jeg følte mig ikke forpligtet til at rette mig efter militære

regler og love. Han drejede så på sin handske, sagde farvel og gik.

Sagen var den, at alsasserne kendte mig, og når jeg gik forbi skolen, og vagten var alsasser, så blinkede han med det ene øje og nikkede til mig. Det havde Stefano set fra vinduet i skrivestuen. De andre (Nazisterne) var bare hovne og frække, når de så mig i præstekjole.

Det tyske flag ved skolen

Tyskerne rejste en flagstang ved skolen, og her var det meningen, at der altid skulle vaje et mægtigt hagekorsflag. Det gjorde der en tid. En dag kom to amerikanske jagere drønende lige ned over skolen. Den ene var en fotograferingsmaskine. Fra den dag var det slut med at flage med hagekorset.

Synlige minder

Af synlige minder om besættelsestiden er der nu i 1947 kun flyvepladsen på Aastrup Nørremark tilbage. Den blev påbegyndt mandag den 17. januar 1944.

Officererne havde i december 1943 inspiceret terrænet. Nu kom entreprenør Gravesen og begyndte at rive hegnspælene op og anlægge vej fra Frydensvang ind til en større hedeblade på ca. 125 tdr. land i den såkaldte Dyrehave Mose ind mod Fåborg sogneskel. Det havde ikke gjort noget stærkt indtryk på bønderne, at grænsepælene blev revet op den 9.5.1940, men nu da det var deres egne hegnspæle, så var det straks noget andet, og det bragte dem i affekt. Der kom straks 20 mand i arbejde, fem fra Aastrup og 15 fra Agerbæk, med en løn af 1,81 kr. i timen plus akkord. Ingen arbejder havde tilsyneladende betæneligheder eller skrupler derved. De forstod ikke, at de faktisk lavede ris til deres egen rumpe. Senere, da de begyndte at forstå dette, pralede de med, at de faktisk ikke bestilte noget. Men lønnen fik de. Den moral har siden været gængs her ude på landet i arbejderkredse og har sæt en dårlig sæd i dansk arbejderstand. Entreprenøren var en af dem, der havde arbejdet længst for tyskerne her på engen. Han hævdede at han egentlig ikke ville,

*Aastrup skole 1944
med det tyske flag hejst.
Foto: Knud Høgsbro
Østergaard.*

men blev tvunget. Han havde også allerede tjent så meget, at han nok havde råd til at sige nej, men gjorde det altså ikke. Han tvang sten og vejmateriale frem ved at true med: »Hvis I ikke vil sælge til mig, så kommer Værnemagten og tager selv«. 30 kubikmeter sten, der lige var blevet slået til skærver til kommunens brug, tog han uden videre med den bemærkning til Anders Madsen: »Du kan lige så godt holde op at slå flere, for nu tager vi dem«.

Der var nogle, der sagde nej, og der skete dem ikke noget. For marksten gav han otte kroner pr. kubikmeter. Det var tre kroner mere end dagsprisen, og det var fordi der blev budt over både i løn og varepriser, at folk gav efter. De fleste sten kom dog i banevogn fra Århus.

General Ludke havde for en stor del ret, da han i et afskedsinterview udtalte:

»Danskerne kan man købe for penge«. Der var mange der lod sig købe. Selv gårdmænd lod sig købe til at køre sten fra stationen til flyvepladsen, og jeg har svært ved at glemme det den dag i dag.

Der blev lavet flyverskjul og beskyttelsesrum og bombelagre på flyvepladsen. Meningen var at den skulle være nødlandingsplads for Esbjerg Flyveplads. Helt færdig blev den aldrig – og der landede kun enkelte maskiner på den.

Modstandsbevægelsen

Nogen aktiv modstandsbevægelse var der ikke her i sognet. Da de tyske soldater havde forladt sognet efter nytår 1945, fik jeg besøg af min fætter statsgeolog Kjeld Milters. Han var ifølge med ostehandler Hansen fra Skive.⁶ De var ude for at organisere modstandsbevægelse på disse egne i tilfælde af en engelsk landgang. Jeg havde ventet denne kontakt og meldte mig, sammen med sognefoged Kristian Madsen i Terpling, som passivt medlem. Kristian Madsen var leder af vagtværnet og havde som sådan

forbindelse med forholdene og kunne få fat i folk, når det gjordes nødvendigt. Vi turde ikke sætte hele Vagtværnet ind i situationen, da der var enkelte, vi ikke mente at kunne stole på. Blev vi røbet ved uforsigtig tale, var vi ilde stedt.

Vi fik vores forholdsordrer i forseglede konvolut, som blev nedgravet i en have foran nogle bistader. Indholdet var så vidt jeg senere har fået at vide, løsenet hvorved vi skulle kunne kende ven fra fjende. Den der kom, skulle sige noget i retning af: »Jeg kommer fra slagteren«. Den anden skulle svare: »Jeg troede, det var fra cykelhandleren«. Så vidste begge parter, at de kunne stole på hinanden og give de fornødne instruktioner.

I dagene umiddelbart før kapitulationen, måtte sognefoged Kristian Madsen desværre gå under jorden, da han blev truet af kommandanten på Tvile Skole. Jeg savnede ham således i de mest kritiske dage. Men da situationen udviklede sig, som den gjorde, blev der ikke brug for ham.

Som nærmeste overordnede havde vi vejasistent Christensen i Grindsted. Men der var tvivl om, hvorvidt Aastrup Sogn hørte til 2. eller 3. region. Jeg fik forbindelse med vor egen politibetjent i Holsted den 4. maj om eftermiddagen og tog imod besked i de kritiske timer, da det hele brød sammen. Vi mærkede, at det hele nærmede sig en afgørelse, da alle skolerne blev belagt med tropper igen i slutningen af april. Navnlig i Starup var der megen uro. Her kom også mange flygtninge, der blev indkvarterede i private hjem. Et sted tog de en lejlighed, hvor ejeren var på sygehuset. Det vakte stor uvilje. I Starup Skole kom det til et sammenstød med de tyske soldater, der ville rydde biblioteket. Jeg tog derover for at få dem til at opgive deres forehavende og forklarede de tyske befalingsmænd, at de kunne spare sig,

det hele var snart forbi. Jeg henviste til den svenske radio, som havde givet oplysninger om, at et sammenbrud var nær. Men der var intet at gøre, og jeg kørte skuffet hjem.

Da jeg om aftenen passerede Agerbæk, hørte jeg inde fra et hus en radio fra New York. Jeg tror det var ca. halv ti. Jeg hørte speakeren sige, at Hitler var død i bunkeren i Berlin. Jeg glemmer aldrig dette øjeblik. Så oplevede jeg det, vi havde sunget om i kirken i disse lange år: »Det er blandt folk et gammelt ord, hver djævel har sin tid«. Det var den 1. maj 1945.

De følgende dage forløb med stigende uro og spænding. Den 4. maj om eftermiddagen

kom min nabo, Sigurd Lykke og var oprevet. De tyske tropper ville true ham til at udlevere sine heste. Jeg rådede ham til at lade karlen køre dem til et afsides hededeareal ved »Bjørholmsminde«. Dette blev dog ikke til noget og hestene blev i stalden. I den svenske radio hørte jeg, at den danske grænse var overskredet kl. 15.

Med flint skrev jeg det på en vinduesruude, mens jeg lyttede. Vi ventede at se jagere hvert øjeblik, men der skete ikke noget.

Ved firetiden blev jeg ringet op af politibetjent Hansen, Holsted, der introducerede bylederen, landinspektør Jørgensen, som bad om at få ti mand inden aften til at være parate til at

Tyske soldater på vej gennem Aastrup den 5. maj 1945. Foto: Knud Høgsbro Østergaard.

modtage våben ved »Bjørholmsminde«.7 Jeg satte mig i forbindelse med Kr. Wentzel på »Tranekærgård« der lovede at skaffe de fornødne unge karle. Det må huskes, at ingen af os havde overblik over situationen. Fronten kunne gå ind over os, hvornår det skulle være. De manglede våben langs hovedbanen. Det kunne blive nødvendigt i tilfælde af tysk sammenbrud med påfølgende plyndringer.

Nedkastningspladsen var aftalt, og alt var klar til modtagelsen, hvis ordet blev givet i B. B.C. Hvis der var en hilsen til Marie, kunne vi vente våben den samme nat.

Pladsen, der var udvalgt, lå ved kæmpehøjene nord for »Bjørholmsminde«. Her var der tre km. til de nærmeste tyske tropper og det skulle være tilstrækkeligt. Jeg var nu noget i tvivl. Lytteposten her i sognet var en slem hindring. Her var stadig fuld aktivitet. Lytterposten var nu, af hensyn til sabotagevirksomhed, flyttet til flyvepladsens område. Bylederen kom og gav sine instrukser. Jeg glemmer ikke, da Kr. Wentzel skulle lære at morse »...« med en lomelygte. Der var hans alvor og beslutsomhed som gjorde indtryk på mig. »Det behøver De ikke tage Dem af, det skal vi nok ordne, pastor Østergaard«, sagde han til mig og jeg gik ind i stuen for at høre radio. Her hørte jeg så meddelelsen om kapitulationen. Da Kongesangen lød, stod vi alle ret i den lave stue med tårer i øjnene.

Kun den, der har gennemlevet de mange år i frygt og spænding, kan forstå, hvad det øjeblik var for os, der oplevede det.

Kapitulationen

Næste morgen var jeg tidligt oppe og ved syvtiden kom en vildfaren kolonne tyske soldater gennem byen på vej syd på. En halv time efter kom de tilbage og gjorde holdt på vejen fra kirken til præstegården. Jeg gik fra den ene til

den anden og fortalte, hvad der var sket. En befalingsmand ville forhindre mig deri, men jeg sagde til ham, at han kunne vente ti minutter, så ville han se flagene gå til tops og høre kirkeklokkerne ringe.

Det var en landstørmusbattalion af ældre folk, der havde kørt rundt på må og få hele natten uden forbindelse med sin afdeling.

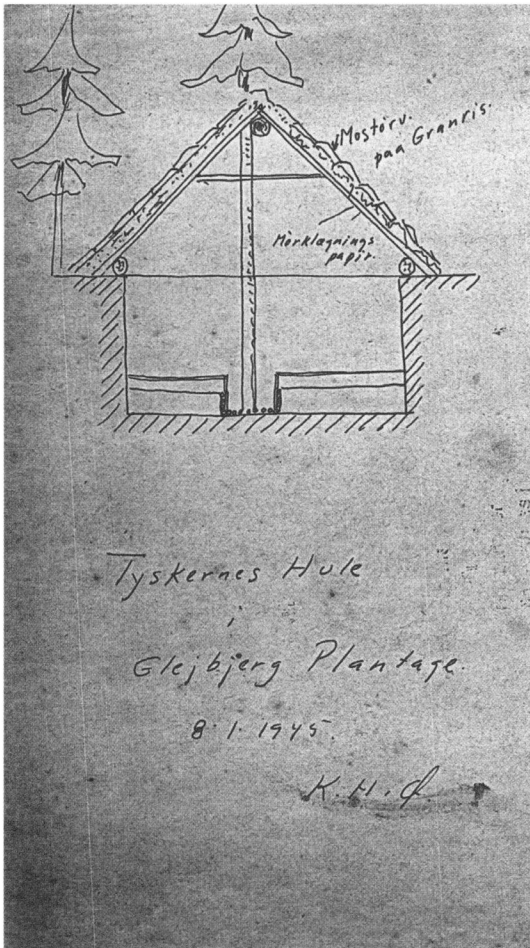
De soldater, der var indkvarterede på skolen og hotellet, afmarcherede i løbet af dagen til Oksbøl. De gamle blev her og blev indkvarterede i forsamlingshuset. Her fik de et måltid mad i henhold til de instrukser, jeg havde fået fra regionen, for at de ikke skulle begynde at tage selv.

Fra flyvepladsen flygtede vagtposterne til Vandel. Nogen påstod at der var S.S.ere og danske nazister imellem dem, men beviser derpå har jeg ikke.

Da jeg om søndagen hørte, at der nu var tomt derude og at folk var begyndt at »organisere« tingene, fik jeg vagtværnet til at holde vagt. På vagtlokalets bord i lytteposten lå journalen oplået med de sidste meldinger fra hovedkvarteret. De var sendt kl. 02.20 og omhandlede våbenstilstanden. Protokollen var ført nøjagtigt til det sidste. Der havde været en radiosender, men den havde de taget med sig. Alt materialet derfra blev samlet i skolen og senere solgt på auktion. Det indbragte ca. 20 000 kr.

Foruden kontorinventar var der sengesteder, kakkellovne og vaskefade, skovle og træflyvemaskiner. Alt mere eller mindre værdiløst. Enkelte våben, såsom lypistoler, revolvere og rifler, fandtes skjult under madrasserne.

På Glejbjerg Station havde to desertører fra Luxemborg haft ophold i et loftskammer i et par måneder. Nu kom de frem og jeg fik jeg dem via København sendt direkte hjem. De var noget naive, og forstod slet ikke den risiko, de havde udsat deres værter for. Den ene hed Leo

Tyskernes »hule« i Glejbjerg Plantage. Tegning Knud Høgsbro Østergaard.

Kaufmann, født i Rymelingen 30.1.1926, søn af Charles Kaufmann, Schifflingen. Den anden hed Oskar Schmid, født den 2.9.1926. Sønnen af Mathias Schmid, Bonneweg Strasse Kahlenberg 4.

I plantagen bag stationen havde der været en hel trainkolonne i flere uger. De havde indrettet sig i veritable jordhuler med kakkelovne

og sovebrikse. Hytterne var bygget efter de bedste russiske mønstre med granrafter og græstørvstag på granris. Der var i alt tre, fire hytter.

Opgøret

Der blev kun anholdt en enkelt person her i sognet. Det var en servitrice på Hotel Glejbjerg, der var mistænkt for at have stukket en frihedskæmper under ophold i en plads uden sogns. Her var ikke nogen personer, der med rette kunne mistænkes. Frans Sørensens sønner i Tvilho havde haft arbejde i Tyskland, og både de og faderen var kendt som nazister, men de havde ikke gjort sig skyldige i noget, der kunne kaldes kriminelt. Efter krigen flyttede de fra sognet.

Flere havde huset frihedskæmpere. En såret mand fra Skodborg havde i lang tid opholdt sig hos Laurids Faaborg i Tvilho og en anden hos Hans Ebbesen i Terpling.

Noter:

1. LS

Landbrugernes Sammenslutning stiftedes i august 1931 under ledelse af propritær Knud Bach. Under indtryk af de mange tvangsauktioner krævede LS samfundets hjælp mod skatte- og rentebyrden. Omtrent hver anden bondefamilie havde tilknytning til LS i 1930'erne, og under LSs ledelse organiserede bønderne en række direkte aktioner som fx fysisk blokade ved tvangsauktioner, et bondetog til kongen i 1935 med op mod et halvt hundrede tusinde deltagere samt kortvarige og ikke særlig succesrige produktionsstrejker i 1936. Et forsøg i september 1935 på at presse kronkursen yderligere ned ved at få slagterier og mejerier til at undlade at sælge deres udenlandske valuta til Nationalbanken, lykkedes heller ikke.

Ved folketingsvalg i 1932 opfordrede LS vælgerne til at stemme LS-sympatisører ind i Folketinget, og fra Vejle, Århus og Sønderjyllands blev der valgt tre LS-folk ind i venstres gruppe. I sommeren 1933 kom det til et stormfyldt opgør indenfor gruppen, og de tre LS-folk besluttede at bryde ud og dannede ved et møde i Århus i maj 1934 »Det frie Folkeparti«, der i 1935 opnåede fem mandater i Folketinget, altså langt fra en tilslutning svarende

til de mange LS medlemmer landet over. I 1938 blev Folkepartiet omdannet til »Bondepartiet«, men heller ikke det vandt større tilslutning ved folketingsvalg.

2. *Ikke Angrebstraktat*

Da Tyskland i 1938 annekterede Østrig og i det følgende forår besatte Tjekkiet, rykkede krigen nærmere. Danmark søgte at sikre sig gennem direkte aftaler med Tyskland. Det blev demonstreret 31. maj 1939, hvor Danmark, presset af Tyskland, underskrev en »ikke-angrebspagt«, hvorved Tysklands angiveligt fredselskende hensigter blev propageret for alverden.

3. *Altmar affæren*

Mens Tyskland i hemmelighed planlagde Weserübung, kodeordet for den aktion, der skulle sikre kontrollen over Norge, og som tog Danmark med i købet for at sikre bl.a. mellemlandingsmuligheder for flyvevåbnet, gjorde den engelske marineminister Winston Churchill det den 2. februar 1940 klart for en række nordiske journalister, at England ikke kunne påtage sig at garantere Danmark. Samtidig fremskyndede England og Frankrig det tyske angreb på Norge ved offentlige diskussioner, om de allierede skulle landsætte tropper i Nordnorge for at komme Finland til hjælp. 16. februar bordede en engelsk destroyer det tyske marineforsyningskib Altmar i Jøssingfjorden i Norge og befriede 300 tilfangnetagne englændere, hvilket var en krænkelse af norsk neutralitet og det styrkede de kræfter

i Berlin, der ivrede for, at Norge måtte besættes, før England gjorde det.

4. Bent Høgsbro Østergaard, frugthandler med forretning på Sdr. Fasanvej i København, bror til Knud Høgsbro Østergaard. Han var medlem af gruppen »Holger Danske«, hvor han sikkert på grund af sin virksomhed fik navnet »Gemüsen«. Han blev arresteret den 8. juli 1944 og kom til Neuengamme, hvorfra han den 11. maj 1945, vendte hjem med en af »De hvide busser«.
5. Oversat fra originalsproget af Søren Mulvad, Seem.
6. Begge kendte modstandsfolk fra gruppen »Holger Danske«
7. Gjettrupvej 25, Glejbjerg

Kilder.:

Optegnelser i Historisk Samfunds arkiv.
Scocozza, Bennito og Grethe Jensen: Danmarks Historien Hvem Hvad Hvor.
Østergaard, Sofie Amalie Høgsbro: Dagbogsblade 1939/45. Forlaget Hønsetryk 1981.

Olga Pedersen, Vestergade 6, 6670 Holsted. Lokalhistoriker. Født 1935. Har tidligere udgivet, bøger om Aastrup Sogn, slægtsbog over slægten Rosendahl, Esbjerg og adskillige artikler i bl.a. FRA